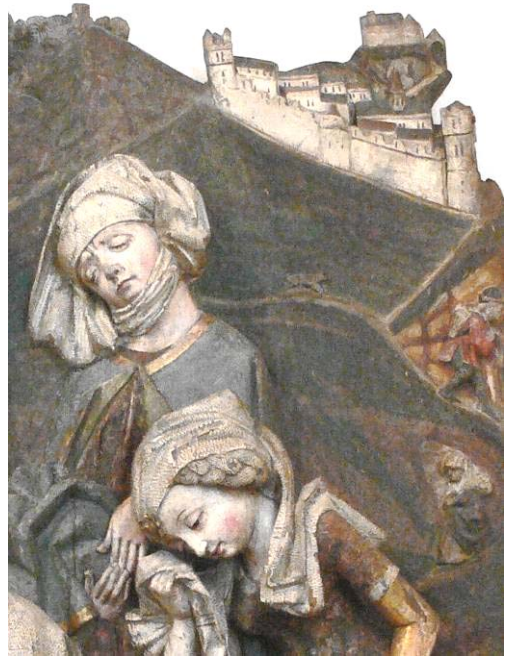

De verlaten stad...

Geestelijke concerten
uit de barok

Antwerps
Collegium
Musicum

o.l.v. Willem Ceuleers

Programma

Johann Adam Reincken: *An Wasserflüssen Babylon (orgel/orgue)*
Johann Christoph Bach: *Ach dass ich Wassers gnug hätte*
Matthias Weckman: *Zion spricht: der Herr hat mich verlassen*
O wir armen Sünder (orgue/orgel)
Herr, wenn ich nur dich habe
Wie liegt die Stadt so wüste

Antwerps Collegium Musicum

Zang: Gertie Lindemans (sopraan), Peter de Groot (alt), Johan Van Daele (tenor), Willem Ceuleers (bas)
Violen : Karolien Selhorst, Marie Catherine Cumps
Gamba's: Arnold Marijsse, Piet Van Steenberghe, Els Caremans, Christine Lejeune
Orgel: Marc van Driessen (continuo), Willem Ceuleers (soli)

Johann Christoph Bach (1642–1703): *Ach, daß ich Wassers gnug hätte*

Alt, viool, 3 gamba's, bc
(bron: *Altbachisches Archiv*, Berlin)

Ach, daß ich Wassers gnug hätte in meinem Haupte
und meine Augen Tränenquellen wären,
daß ich Tag und Nacht beweinen könnte meine Sünde!
Meine Sünden gehen über mein Haupt.
Wie eine schwere Last sind sie mir zu schwer worden,
darum weine ich so,
und meine beiden Augen fließen mit Wasser.
Meines Seufzens ist viel und mein Herz ist betrübet,
denn der Herr hat mich voll Jammers gemacht
am Tage seines grimmigen Zorns.

Ach, was mijn hoofd maar vol water en mijn ogen bronnen van tranen,
zodat ik dag en nacht mijn zonden zou kunnen bewenen!
Mijn zonden stijgen me boven het hoofd; de last is mij te zwaar geworden,
daarom ween ik zo en stromen de tranen uit beide mijn ogen.
Talrijk zijn mijn verzuchtingen en mijn hart is ziek, want de Heer heeft mij zwaar
geslagen op de dag van zijn grimmige toorn.

Matthias Weckman (1619-1674): drie geistliche concerto's
(Lüneburg, Ratsbücherei, Ms. Mus. ant. pract. KN207/6; 1663)

Zion spricht: der Herr hat mich verlassen

Alt, tenor, bas, 2 violen, 3 gamba's, bc
(Concerto n° 2, Lüneburg Ms, 1663)

Jesaja 49: 14-15; 22a

Zion spricht: Der HERR hat mich verlassen, der HERR hat mich vergessen.
Kann auch eine leibliche Mutter ihres Kindleins vergessen,
daß sie sich nicht erbarme über den Sohn ihres Leibes?
Und ob sie schon desselbigen vergäße,
so will ich doch dein nicht vergessen, denn siehe:
in meine Hände hab' ich gezeichnet, spricht der HERR dein Erlöser.

Sion zegt: De HEERE heeft mij verlaten en de HEERE heeft mij vergeten.
Kan ook een vrouw haar zuigeling vergeten, dat zij zich niet ontfermen zou over het
kind van haar schoot? Al zouden zij die vergeten, toch vergeet Ik u niet.
Zie, Ik heb u in mijn handpalmen gegrift, spreekt de HEER, uw verlosser.

Herr, wenn ich nur dich habe

Alt, tenor, bas, 2 violen, 3 gamba's, bc
(concerto n° 3 / Lüneburg Ms, 1663 – uitgekrast)

Psalm 73; 24-25

Herr, wenn ich nur dich habe, so frag ich nichts nach Himmel und Erden.
Wann mir gleich Leib und Seel verschmacht,
so bist du doch Gott allezeit meines Herzens Trost und mein Teil.

Heer, als ik U maar van mij bent, dan hoef ik verder niets in hemel of op aarde.
Al ware het, dat mijn lijf en ziel in mij versmachtte, Gij zijt en blijft, o God, de troost
mijns harten en mijn eeuwig erfdeel.

Wie liegt die Stadt so wüste

Sopraan, bas, 2 violen, 3 gamba's, bc
(concerto n° 4 / Lüneburg Ms, 1663)

uit Klaagliederen, h. 1

Wie liegt die Stadt so wüste, die voll Volkes war. Sie ist wie eine Witwe.
Die eine Fürstin unter den Heiden und eine Königin in den Länden war,
muß nun dienen.

Euch sage ich allen, die ihr vorüber gehet:

Schauet doch und sehet, ob irgend sei ein Schmerze wie mein Schmerze,
der mich treffen hat. Sie weinet des Nachts, daß ihr die Tränen über die
Wangen fließen, und ist niemand unter allen ihren Freunden, der sie
tröste. Denn der Herr hat mich voll Jammers gemacht am Tage seines
grimmigen Zorns.

Jerusalem hat sich versündigt, darum ist sie wie ein unrein weib.

Alle ihre Nächsten verachten sie, und sind ihre Feinde worden.

Man höret's wohl, daß ich seufze, und habe keinen Tröster.

Mein Herz wallet mir im Leibe, denn ich bin hoch betrübt.

Ach Herr, siehe an Mein Elend; denn der Feind pranget sehr.

Ach, hoe eenzaam zit zij neer, de eens zo levendige stad. Een weduwe is ze geworden,
zij die groot was onder de volken, de vorstin van de gewesten is tot slavernij vervallen.
Jullie die hier voorbijgaan, raakt het jullie niet?

Merk toch op en zie: is er leed als het leed dat mij wordt aangedaan.

Heel de nacht weent zij, haar wangen zijn nat van tranen. Er is niemand die haar
troost, niemand van haar vele minnaars; De Heer heeft mij zwaar geteisterd op de dag
dat hij zijn toorn over mij heeft uitgestort.

Haar zware zonden maakten Jeruzalem tot een voorwerp van spot; geen vriend bleef
haar trouw, allen zijn haar vijandig gezind.

Hoor toch hoe ik zucht, er is niemand die mij troost. Mijn hart wordt verscheurd, ik
verga. HEER, zie toch mijn nood, zie hoe de vijand zich verheft

Johann Adam Rein(c)ken (1643; *niet 1623 (zoals gesuggereerd door Mattheson)* – 1722 te Hamburg) was één van de grootste organisten van zijn generatie. Reeds als jonge knaap (1654) ging hij in de leer bij Scheidemann (Hamburg), zelf leerling van Sweelinck (“der Organistenmacher”). Na een korte periode als organist in Deventer, werd hij in 1658 Scheidemann’s assistant en na dienst dood (1663) zijn opvolger als titularis van de Sankt Katherinakirche, een directe collega dus van Matthias Weckmann (z.o.). Zijn improvisatietalent en zijn schier onbegrensde virtuositeit bezorgden hem een internationale reputatie. Tijdens zijn bezoek aan Hamburg in 1701 was J.S. Bach (zelf ook niet voor een kleintje vervaard) zwaar onder de indruk van de techniek en stijl van Reinken’s improvisatie (en naar men zegt, vice versa). Reinken improviseerde toen op het koraal: *An Wasserflüssen Babylon...* De compositie die is overgeleverd op ditzelfde thema is een doorgecomponeerde *koraalfantasie*. Het stuk is geleed volgens de zinnen van het koraal. Elke zin is een keten van variaties. Het stuk is berucht om zijn lengte (20’). De invloed van Scheidemann is opvallend aanwezig in de vormgeving van de diminuties (‘riedeltjes’). Ook is de hand van Sweelinck merkbaar in het gebruik van de echo-techniek. Deze effectvolle variatie-manier is nergens anders in Europa opgepikt en beperkt gebleven tot de directe muzikale nazaten van Sweelinck.

Hieronder tekst en melodie (van de hand van de Straatsburgse cantor/organist Mathias Greiter) van het koraal - Gesangbuch van Valentin Babst uit 1545:

The image shows two pages from a 1545 hymn book. The left page features a decorative border and the title "I Der hundert vnd sieben vnd dreissigst Psalm. Super flumina Babyonis." Below the title is a musical staff with a treble clef and a key signature of one flat. The lyrics are: "An wasserflüssen Babylon, da sassen Als wir gedachten an Zion, da weinten wir mit schmerzen, wir von hertzen, Wir hiengen auff mit schwerem mut, die harffen vnd die orgeln". The right page continues the musical notation and lyrics: "gut, an ire beum der weiden, die drinnen sind in irem land, da musten wir viel schmach vnd schand, teglich von ihnen leiden." Below this is a larger block of text: "An wasserflüssen Babylon/ da sassen wir mit schmerzen/ Als wir gedachten an Zion/ da weinten wir von hertzen/ Wir hiengen auff mit schwerem mut / die harffen vnd die orgeln gut/ an ire beum der weiden/ die drinnen sind in irem land/ da musten wir". The page is also decorated with a border.

Johann Christoph Bach (1642–1703). Aan het eind van de zeventiende eeuw stond de naam ‘Bach’ garant voor een goede muzikant. Reeds enkele generaties bepaalden ‘Bachs’ de stads- en kerkmuziek in Midden-Duitsland, bijna allen goede tot zeer goede muzikanten, zowel op uitvoerend als op scheppend vlak. Een belangrijk deel van hun composities is bewaard dankzij de kopieer- en verzamelwoede van J.S. Bach en zijn vader. Zo ontstond een unieke collectie muziek, die bekend staat als het ‘Altbachisches Archiv’. Na de Tweede Wereldoorlog was het echter spoorloos verdwenen. Gelukkig werd in 1999 dit muzikale geheugen van de familie Bach opnieuw ontdekt in de staatsarchieven van Kiev en keerde het in 2001 terug naar Berlijn. Het aangrijpende *lamento* van Johann Christoph Bach *Ach, daß ich Wassers gnug hätte* is één van de pareltjes van deze collectie. Het werk stond overigens lange tijd op naam van Johann Christoph’s vader, Heinrich Bach (Arnstädter tak), maar is wel degelijk van Johann Christoph, die u overigens weer niet moet verwarren met zijn naamgenoot, de tweelingbroer van Johann Sebastian’s vader (die zijn van de Erfurter tak).

Matthias Weckman(n) werd rond 1616 geboren in Niederdorla, een dorp bij Mühlhausen in Thüringen. Toen zijn vader, een Luthers predikant de muzikale aanleg van zijn zoon opmerkte, aarzelde hij niet om hem (hoewel nog maar een jaar of twaalf oud) naar Dresden te brengen, waar Heinrich Schütz de verantwoordelijkheid opnam voor zijn (muzikale) opvoeding. Hij is het die Weckman in 1633 meeneemt naar Hamburg om te gaan studeren bij de organisten Heinrich Scheidemann en Jacob Praetorius (ook leerling van Sweelinck), dit alles op kosten van de keurvorst in Dresden. In 1636 keert Weckman terug naar het hof om te werken aan de hofkapel, maar wordt in deze woelige tijden (de dertig-jarige oorlog is nog volop bezig) vaak op missie gestuurd. Zo wordt hij in de periode 1644-46 ‘uitgeleend’ aan de Deense hofkapel in Nykøbing. In 1655 neemt Weckmans leven een nieuwe wending: hij wordt, na een geslaagde auditie, benoemd tot organist aan de Sint-Jacobikerk en de Gertrudenskapelle in Hamburg. Hiermee wordt hij een cruciale figuur in het muzikleven van deze belangrijke, rijke Hanzestad. Dit niet enkel binnen het kerkelijke muzikleven, maar ook in het seculiere. Zo richt hij in 1660 een *collegium musicum* op dat wekelijks concerten verzorgde met ‘de beste muziek uit Venetië, Rome, Wenen, München, Dresden’. Enkele jaren later zou in de stad echter de pest uitbreken, één van de laatste grote uitbarstingen van deze ziekte in West-Europa. Weckman zelf overleefde de epidemie, maar hij verloor zijn vrouw, vele vrienden en collega’s (o.a. Heinrich Scheidemann). Buiten een kort bezoek aan zijn vorige werkgever in Dresden blijft hij in Hamburg tot aan zijn dood in 1674.

Weckmans compositiestijl wordt gekenmerkt door een sterke persoonlijke expressie en de beheersing van allerlei verschillende stijlen. Van Schütz kreeg hij de Italiaanse zin voor harmonie en expressieve tekstzetting mee en van Jacob Praetorius leerde hij het contrapunt in de stijl van Sweelinck. Zijn vriend

Froberger stuurde hem partituren met Franse muziek die hij gretig bestudeerde en uitvoerde, o.a. met zijn eigen *collegium musicum* in Hamburg. Al deze stijlen vinden we ook terug in een aantal bewaarde handschriften van de hand van Weckman, vaak voorzien van commentaren in de marge. Deze handschriften zijn ook de voornaamste bron voor zijn werk. Dat bestaat in hoofdzaak uit klavierwerken, een aantal sonates voor ensemble en een twaalftal religieuze vocaal-instrumentale werken. In navolging van Schütz, maar in tegenstelling tot de meeste van zijn tijdgenoten, baseert hij zich hierbij volledig op bijbelse teksten. We vinden dus geen koralen of eigentijdse teksten. De teksten zijn wel over de hele compositie verspreid en de verschillende segmenten zijn voorzien van een eigen muzikale inhoud, variërend van dichte imitatieve bewegingen, over declamatorische zang verwant met de Italiaanse recitatiefstijl tot aria's op herhalende baslijnen. Daarnaast incorporeert hij ook instrumentale preludes en interludes in het geheel (met dank aan *Dirk Moelants*). Een grote zin voor dramaturgie, om niet te zeggen theatraaliteit kenmerkt veel van zijn composities. Vier werken uit zijn vocaal-instrumentale oeuvre vormen waarschijnlijk een cyclus: 'Wie liegt die Stadt so wüste', 'Zion spricht' en 'Herr, wenn ich dich nur habe' en 'Weine nicht'; zij werden in eenzelfde door Weckman geschreven manuscript aangetroffen. Het derde werk was geheel doorgekrast (onleesbaar, meende men lange tijd, maar in 1984 toch uitgegeven¹ en nu ook uitgevoerd). Alle vier hebben een gelijkaardige bezetting (met een instrumentatie voor twee of drie violen, drie gamba's en continuo) en vormen ook thematisch een geheel. Het is mogelijk dat deze werken gemaakt werden, zowel als 'verwoording van' het intense verdriet als als 'antwoord op' de wanhoop die de vernietiging had veroorzaakt. Tekenend is dat Weckman in datzelfde rampjaar 1663 ook zijn eigen begrafenismotet heeft gecomponeerd ('In te domine speravi'). De kwaliteit en originaliteit van deze werken is zodanig groot dat we Weckman niet moeten beschouwen als de 'missing link' tussen zijn leraar Schütz en de latere evoluties met Buxtehude en Bach, maar als een componist die zelf een volwaardige plaats verdient in de muziekgeschiedenis en in het concertleven. Vandaar dan ook dit concert.

¹ Matthias Weckman, *Four Sacred Concertos*, ed. Alexander Silbiger (A-R Editions, Inc., Madison, 1984)

Antwerps collegium musicum

Het Antwerps Collegium Musicum is in 2000 opgericht en groepeert instrumentalisten en zangers die geïnteresseerd en gespecialiseerd zijn in de beoefening van oude(re) muziek, m.n. uit de periode van de Renaissance en Barok. Niet een puristische opvatting omtrent een authentieke uitvoering is hun uitgangspunt, maar het verlangen om samen ‘goede’ muziek te maken en uit te voeren, liefst in een zo optimaal mogelijke context. De figuur van *Willem Ceuleers* (veelzijdig muzikant) speelt in deze groep een belangrijke rol. Hij zet de muzikale koers uit en bewaakt de kwaliteit. De groep is gespecialiseerd in concerten *met een meerwaarde*: concerten waar de muziek geplaatst en geduid wordt. Voor religieuze muziek betekent dit dat men streeft naar *meditatieve concerten*, waar iets van de oorspronkelijke bedoeling en/of liturgische setting van de muziek tot z'n recht kan komen. Ook hier is het niet de bedoeling om letterlijke historische reconstructies te maken. Dat is toch onmogelijk en eerder voer voor religieuze archeologen. Als iets van de ‘geest’ van de oorspronkelijke muziek kan worden ‘gered’ door ze in het heden op te roepen, is de doelstelling al meer dan bereikt. Voor de invulling van deze concerten staan *Willem Ceuleers* en *Dick Wursten* gezamenlijk in. Ook bij ‘gewone’ concerten wordt ernaar gestreefd een kader te scheppen dat de muziek zo goed mogelijk doet uitkomen.

info: www.dick.wursten.be/acm.htm / willem@ceuleers.eu / www.ceuleers.eu